

Az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének 2006. január 26-i ülése – a Frunda-dosszié¹

Frunda György felvezetője a vitához:

A nemzet fogalmát a tagállamok vitatták már érzelmi, racionális, politikai és jogi megközelítésből. Ennek a jelentésnek az ötlete akkor született, amikor Jürgens kollégánk a Magyarország határain kívül élő magyarokról és jogaikról szóló törvényről jelentést fogalmazott meg. Jelentésében a nemzet fogalmának meghatározására vonatkozó javaslat megfogalmazását indítványozta. A Jogi és Emberi Jogi Bizottság elfogadta azt. Miért szükséges, hogy a nemzetről beszéljünk? Az elmúlt századokban a nemzetről gyakran demagóg módon gondolkodtak. És a demagógia eredménye az lett, hogy ember ember ellen, nemzet nemzet ellen támadt. Megkülönböztettek első- és másodrendű állampolgárokat. Hogy elkerüljük a történelmi negatívumok ismétlődését, kezelniük kell ezeket a problémákat. A nemzet többféle meghatározásáról beszélhetünk. A tradicionális francia definíció így hangzik: „Egy ország, egy nemzet.” A német definíció szerint a nemzet tagjai élhetnek az ország határain kívül is. A modernitás számolt az ún. polgári nemzettel, és ennek megfelelően az állam szerződik minden polgárával, a polgárok pedig így válnak egyik vagy másik nemzet részévé. Vannak olyan gondolkodók, akik a kozmopolita nemzetről beszélnek: ilyen lehet az eljövendő európai nemzet, melynek mindannyian tagjai lehetünk, és minden nemzet kisebbséggé válik ennek részeként. A jövő Európájában huszonnégy tagállam lesz, azaz bizonyos szemszögből huszonnégy kisebbség.

Arra a következtetésre jutottam, hogy jelenleg nincs szükség új definícióra. Sokkal fontosabb, hogy új fogalmunk legyen. Egy sokkal toleránsabb, nem xenofób nemzetfogalmunk, amely biztosítja minden egyén és minden nemzeti kisebbségi jogait. Még ha el is fogadjuk a német vagy a francia meghatározást, a nemzeti kisebbségek akkor is egy nemzethez tartozhatnak. A francia megközelítésben a kisebbségek ahhoz a nemzethez tartoznak, amelynek területén élnek. A német megközelítés szerint pedig a kulturális nemzet részei. Alapvetően ezek a nemzeti kisebbségek nem azért születtek, mert a nemzeti kisebbségek megvál-

¹ A fordítás a *Hét* c. folyóirat 2006. február 7-i számában jelent meg.

toztatták a lakóhelyüket, hanem azért, mert megváltoztak a határok. Emlékszem egy tévéinterjúra, amelyben egy ukrainai idős ember elmondja: nyolcvan évvel ezelőtt született, soha nem hagyta el a szülőfaluját, és mégis három ország állampolgára volt. Volt az osztrák–magyar birodalom állampolgára, a Szovjetunió állampolgára és aztán Ukrajna állampolgára is. Miért ne lehetnének ennek az embernek ugyanolyan jogai, mint más embereknek, vagy miért nem lehet kulturális szempontból egyik vagy másik nemzetnek a tagja?

Ezért foglalkozom főként a nemzeti kisebbségekkel a jelentésben. A nemzeti kisebbségek közösségeinek joga van ugyanolyan rangú állampolgárnak lenni, mint a többségi nemzet tagjainak. Meg vagyok győződve, hogy a nemzeti kisebbségek lojálisak lesznek hazájukhoz, ha rendelkeznek majd a többség jogaival. Ha a nemzeti kisebbségeknek joguk lesz a saját identitásuk megőrzéséhez, joguk lesz használni anyanyelvüket a közigazgatásban, ha rendelkeznek majd saját iskolával és kulturális autonómiával. Így elkerülhetjük a többség és a kisebbség közötti konfliktusokat. Jogokat adni a kisebbségeknek, nem jelenti a többség jogainak szűkítését. Nem jelenti a kisebbség és többség közötti konfliktus forrását. Ellenkezőleg: ez lehet a jó kisebbség – többség viszony alapja.

Az elmúlt tizenhárom évben az Európa Tanács nem csupán a Nemzeti kisebbségek védelméről szóló keretegyezményt fogadta el. Elfogadta a Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartáját és a Helyi Önkormányzatok Európai Chartáját is. Ajánlást tett az anyanyelven való tanulás biztosítására. És mindezeket alkalmazni is kellett. Jelenleg a keretegyezményt négy tagállam nem írta alá, és tizenhat tagállam nem ratifikálta azt. Sok tagállam nem ratifikálta a Regionális és Kisebbségi Nyelvek Chartáját vagy a Helyi Önkormányzatok Chartáját.

Azt gondolom, hogy ezt meg kell tenniük, mert ezek a dokumentumok a kisebbségvédelem legfontosabb nemzetközi eszközei. Az unióval közösen kell létrehozunk valamit, ahogyan azt az ajánlások meghatározzák. Mert közös a célunk. Az Európa Tanács megalkotott minden szükséges jogi eszközt, és az Unió mégsem tett semmi hasonlót a témában. Az Uniónak szüksége van a tapasztalatainkra. Képesek vagyunk felépíteni azt a közös európai jövőt, amelyben a kisebbségek és többségek együttműködnek.

Nem modellekről kell beszélünk. Minden tagállam arra fog hivatkozni, hogy ez csupán egy modell, akkor sem, ha nem ismeri el a nemzeti kisebbségeket. Standardokat kell megállapítanunk – a nemzeti kisebbségek jogainak standardja-it. Azt javaslom a közgyűlésnek, hogy fogadjon el egy olyan módosítást, amelyet majd később ismertetnek.

Van den Brande (Belgium – Európai Néppárt) hozzászólásában megköszönte Frunda György munkáját és a jelentést. Elmondta, hogy Frunda négyszemközt azt mondta: nem azért volt harc a jelentés körül, mert nehéz lenne konszenzus-

ra jutni, hanem azért, mert nehéz egyértelmű definíciókat találni a problémákra. Gyakran azért keressük a definíciókat, mert jó kiindulópontot jelentenek, de megeshet, hogy a meghatározások akadályozni fognak. A jelentés egyik következtetése, amit a bizottság is elfogadott, hogy nincs szükség a nemzetállam új meghatározására. A jelentés felsorolja ehelyett, hogy a tagállamok hogyan vélekednek a nemzeti identitásról és a kisebbség – többség viszonyáról. A jelentés nem modellalkotásra, hanem kritériumok és standardok megfogalmazására ösztönöz. [...] A pozitív és nyitott nemzetek felelnek meg a jelentés kritériumainak. A nemzet fogalma csak akkor értelmezhető, ha más szempontokat is elismerünk: például a nemzeti kisebbségek szempontjait. Egyetért abban Frunda Györggyel, hogy az Uniónak meg kellene találnia a nemzeti lét biztosítékait, és hogy a tagállamoknak alá kellene írniuk a vonatkozó nemzetközi a megállapodásokat. [...]

Következtetésképpen a pontos nyelvi meghatározás nem fontos. A cél a többségi és kisebbségi nemzetek biztonsága, a különböző nemzetek és kulturális identitások együttélése határok fölött és mögött.

Smirnova (Oroszországi Föderáció – Európai Demokraták): Az oroszok gyakran találják magukat a nem megfelelő nemzet részeként. Olyan országokban, ahol a jogaik nincsenek biztosítva. Olyan etnikai csoport tagjaként szólalt fel, amelynek nincsenek meg a saját jogai. A nemzet meghatározása biztosíthatja az emberi jogok betartását a nemzethez tartozás pontosításával. [...] Ez nagyon fontos cél. Amikor a nemzeti kisebbségek jogai nincsenek alkotmányban rögzítve, akkor szülehetnek a feszültségek. A kisebbségek elismerésének hiánya vezethetett Franciaországban az erőszakos megmozdulásokhoz – mondja a hozzászóló, de megállapítja, hogy ez egy szélsőséges példa.

A nemzeti kisebbségek jogait Albániában és Macedóniában védik, biztosítva az anyanyelv használatát. Ugyanígy védik a nemzeti kisebbségeket Finnországban. Az Orosz Föderáció nagyon sokat tett azért, hogy nemzeti kisebbségeit védje összesen. 160 000 különböző nemzetiség él Oroszországban. Joguk van az anyanyelvhasználathoz és a saját kulturális életükhöz. Az észtországi és a litvániai nemzeti kisebbségek nem örvendhetnek ugyanazoknak a politikai, szociális és gazdasági jogoknak, mint a többség. Mégis ezeket az országokat az Európa Tanács normális, demokratikus államoknak tekinti. A politikusoknak ugyanúgy kötelességük meghatározni a nemzet fogalmát, mint ahogyan az embereknek joguk van a saját kultúrájukhoz és nyelvükhöz.

De Puig (Spanyolország – Európai Szocialisták) forrón gratulált a jelentéshez, és ahhoz a módhoz, ahogyan ezt a kényes témát a jelentés tárgyalja. Az ENSZ Egyesült Nemzetek hatvan éve kísérletezik a meghatározással. Tagadhatatlan,

hogy a nemzetek nagyon különböző formában léteznek. A nemzetállamok létrejötte történelmileg követhető: politikai úton és hatalommegosztással jöttek létre.

De nem csupán ez a nemzetek létezésének egyetlen formája. Vannak állam nélküli nemzetek: erről a témáról nagyon sokat vitatkoznak ma Spanyolországban. A spanyol alkotmány utal a nemzetiségre, amikor a nemzet fogalmát meg határozza. Ez biztosítja, hogy ne legyen vita a baszk, a katalán és a galíciai régiók között.

Mindenki tudja, hogy az államok az Amerikai Egyesült Államokban autonóm régiók. Spanyolországban nem ez a helyzet, és nem így alakult az Egyesült Királyságban és Olaszországban sem. Fontos, hogy egymásnak megfeleltethető kifejezéseket használjunk. A valóságban azonban az a meghatározó, ami a kifejezések, a meghatározások mögött van.

A szlovákiai Tkač kitért arra, hogy 2003-ban a közgyűlés tárgyalta a tagállamok elnököket biztosító eljárását a kisebbségekkel szemben. Az 1335-ös határozat szerint nincs közös fogalom a nemzetre.

A jelentés túllépett a felhatalmazáson, amit a Jogi és Emberi Jogi Bizottság kapott. Éspedig: a nemzet és a nép meghatározásainak tisztázására: nem többre és nem kevesebbre. Ez egy gyenge jelentés és a Velencei Bizottság negatívan fogja véleményezni.

Schneider (Franciaország) szerint ez a téma inkább egyetemi kutatók, mint parlamenti viták témája. Csupán krízishelyzetben válik a parlament vitatémájává. A Francia Forradalom idején a nemzet fogalmát arra használták, hogy ossze gyűjtse a monarchiaellenes erőket. Ma a francia rendszer központi fogalma.

A nemzet a nép révén határozható meg. A nemzet összeköti az államot és a társadalmat, demokratikus módon legitimálja azt. A hatalmat a nemzet érdekében ruházzák át. A Francia Nemzetyűlés tagjai a nemzetet jelenítik meg, holott tulajdonképpen saját szavazóikat képviselik a jelöltek.

A nemzet meghatározása nagyon nehéz feladat. Inkább ideológiai, mint gyakorlati. Ahogyan Ernest Renan szenvedélyesen mondta 1882-ben: a nemzet lélek, szellemi princípium. Csupán két dolog alkotja ezt a lelket, e szellemi princípiumot: a múlt és a jelen. Az egyik közös emlékek gazdag öröksége, a másik a jelenleg érvényes egyetértés, a közös életre való vágyban, a közös örökség további nagyra tartásában: ez tart össze. A Francia Köztársaság biztosítja, hogy minden polgára ugyanannak a nemzetnek a tagja lehessen, függetlenül attól, hogy honnan jön. A regionális identitást tiszteletben tartják, Bretagne-tól Elzászig. [...] Végül ismét Renanra utalva megjegyzi, hogy a nemzetek nem örök életűek: kezdetük és végük is van. Egy európai föderáció minden bizonnyal másra cseréli majd őket.

Raguž (Bosznia–Hercegovina) szerint Frunda György kivételes érzékenységről tett tanúbizonyságot, amikor ezt az összetett problémát tárgyalta. Amíg a szerző következtetése, hogy nem adható meg a nemzet általános, ténylegesen megalapozott definíciója, addig az elemzés mégis egyértelművé teszi, hogy szükség van az egységes megközelítésre. Ezt kívánja Európa jövője, bármilyen meghatározással is éljünk a nemzet fogalmára vonatkozóan. Különösen fontos az a megállapítás, hogy majdnem minden tagország területén állampolgárok különböző csoportjai élnek úgy, hogy ezek más-más kulturális nemzetek tagjai. Ezek az emberek rendszerint valamely nemzeti kisebbséghez tartoznak. Ezért támogatnunk kell, a cél az európai polgárok identitásának, kultúrájának, történelmi emlékezetének a megerősítése. Így különösen fontos, hogy mindannyian egy-egy meghatározott kulturális nemzet tagjaiként definiálhassuk magunkat.

A jogi és politikai vonatkozásokat tekintve támogatom az állam és nemzet, az állam és kisebbség közötti viszony még toleránsabb megközelítését. Ennek eredményeként minden egyén szabadon dönthet arról, hogy mely nemzethez tartozik, akár állampolgári, akár nyelvi, kulturális szempontból, akár a tradíciók alapján. A nemzeti kisebbségek helyzete és jogai nagyon fontos ügy, de van a nemzetmeghatározásnak még egy lényeges következménye. Néhány állam több nemzetből áll, ám ezek a nemzetek, kulturális szempontból, önálló államként léteznek. A legjobb példa erre Bosznia - Hercegovina, amely az Európa Tanács egyetlen olyan tagja, amely valóban és alkotmányosan is több etnikumú. Sajnos Bosznia - Hercegovina 1995-ös alkotmánya, amelyről Daytonban állapodtak meg, és amelyet Párizsban írtak alá, nem kezeli következetesen a három államalkotó nemzet jogait: a bosnyákok, a horvátok és a szerbek jogait. Mivel területi és intézményes kivételezettséget eredményezett, ezért soha nem szerzett demokratikus legitimitációt a polgároktól és soha nem igazolta vissza a parlament. Következésképpen a boszniai és hercegovinai alkotmány semmilyen módon nem tartható olyan standardnak, melyet az Európa Tanács támogathat. Még akkor sem, ha a Velencei Bizottság jelentése az alkotmányról nem tért ki minden ellentmondásra és problémára. Sehol, még Boszniában és Hercegovinában sem fogadható el, hogy egyazon állam területén különböző elveket érvényesítsenek a nemzetiségek ügyében. Bosznia - Hercegovina új alkotmánya csak akkor szerezhet demokratikus és intézményi legitimitást, ha ez az elv lesz a sine qua nonja, ha a jövőben ezt fogják alkalmazni Bosznia - Hercegovinában.

Chope (Egyesült Királyság) mint az Egyesült Királyság képviselője, a riportőr álláspontjától megkülönbözteti saját nemzetkonceptióját. Nagy-Britannia és Észak-Írország Egyesült Királysága több mint kétszáz éves. Anglia és Skócia több mint háromszáz évvel ezelőtt egyesült. Wales és Anglia pedig több mint

négyszázötven évvel ezelőtt. Ez nem jelenti azt, hogy országunkban ne vitatkoznának gyakran a nemzetről és a nemzethez tartozásról. Éppen ezen a héten például arról folyik a vita, hogy a BBC szüntesse-e be ún. UK zenei szignál sugárzását, amelyet harminc éve használnak. Ez angolai, skóciai, walesi és északír dallamokból áll. A BBC úgy döntött, hogy felfüggeszti a sugárzást, állítólag a lakosság jelentős részét képező etnikai kisebbségek miatt (azok miatt, akik most élnek az Egyesült Királyságban), akik Indiából, Pakisztánból, Bangladesből, Nyugat-Indiából, Afrikából vagy máshonnan érkeztek. Némileg ironikus, hogy a jelentés 92-es paragrafusának értelmében ezek a brit állampolgárok új kisebbségnek számítanak, és nem tradicionális kisebbségnek.

Megítélésem szerint problémás, hogy a tradicionális kisebbségeket megkülönböztetjük az új kisebbségektől. [...] Minden állampolgárt egyenlő jog és törvény illet meg. A vitát hallgatva egyértelmű számomra, hogy nincs és soha nem is lesz megegyezés a nemzet egységes fogalmáról. Így csak időpocsékolás lenne, ha a közgyűlésben többségi szavazással fogadtatnánk el egyetlen fogalmat. Minden országnak magának kell eldöntenie, hogy milyen nemzetfogalom felel meg a számára. Bár ez egy nagyon érdekes akadémiai vita, ami diákkoromra emlékeztet, de azt gondolom, hogy ez a jelentés rossz irányba halad és alapvetően hibás. [...]

Adrian Severin (Románia): Ez a jelentés, címe ellenére, egyáltalán nem akadémiai jellegű vita. [...] A jelentésnek nagyon mély politikai összefüggései vannak. Ezekből táplálkoztak a múlt század legnagyobb szenvedést hozó konfliktusai. Remélem, végre sikerül hidat építenünk a 19. és a 21. század nemzetfogalma között, teljes paradigmaváltással végre elérkezünk a poszt-weszfáliai időkhöz. [...] Az elmúlt évtizedben az Európa Tanács ösztönzésére elmozdultunk az etnikai állam koncepciója felől az állam állampolgári felfogása felé. Ez volt az én feladatom is, amikor az Európa Tanács megbízásából a Nyugat-Balkánon, vagy a kétpólusú világ szétesésekor az újonnan alakuló államokban dolgoztam. Arra kértük a Nyugat-Balkán országait, hogy hagyjanak fel a fenti meghatározással. Például azzal, hogy Macedonia a macedón állampolgárok állama, amely elismeri a kisebbségeket, vagy hogy Ukrajna az ukránok állama, amely elismeri a kisebbségeket. Azt mondtuk ezeknek az államoknak: „a macedon állampolgárok országa vagytok, nem a macedónoké, az ukrán állampolgárok országa vagytok és nem az ukrán etnikumé. A román állampolgárok országa ez, és nem a románoké.” Ez a javaslat tehát tartalmaz egy nagyon fontos ajánlást: azt, hogy az Európa Tanács államai az állampolgárok államaiként határozzák meg magukat, tekintet nélkül etnikai hátterükre. Ugyanakkor fontos, hogy megértsük, hogy nem csupán az egyének vagy az államok rendelkeznek jogokkal. Vannak közösségek, amelyeket történelmük és közös kulturális hátterük köt össze. Őket is megilletnek bizonyos jogok. Három kategóriával kell tehát számolnunk: államokkal, egyénekkal és kö-

zösségekkel. Országaink jövője a multikulturalitás és az állampolgári szemlélet. És nem lehetnek ezek az államok csupán multikulturálisak. Polgári hálózatok nélkül nem tartható fenn az állam egysége és koherenciája. De nem lehet csupán állampolgári szempontból meghatározni az államot. Multikulturalizmus nélkül elvész a valódi sokféleség.

Határozzuk meg a rokon államok fogalmát. Mondok egy példát: Románia és Magyarország rokon államok. Történelmi és kulturális okokból Magyarországon román, míg Romániában magyar nemzetiségű emberek is élnek. Nem hiszem, hogy Románia azoknak a románoknak az állama, akik Magyarországon élnek. Mivel azok a románok, akik Magyarországon élnek, a magyarországi kisebbségek részét képezik. A magyar állam viseli a gondját azoknak a kisebbségeknek, akik ott fizetnek adót, és nem Romániában. Minden állam, nem csak az ún. rokon államok, köteles védeni a kisebbségeiket. Meg kell változtatnunk a mentalitásunkat és a megközelítésmódunkat.

A jövőben többet kell beszélnünk a nemzet harmadik fogalmáról: a kozmopolita nemzetről. Az Európai Unióban nem lesznek kisebbségek, mert mindannyian kisebbségben leszünk. Egy ilyen állam lesz az új jelszó megtestesülése: „mindannyian különbözők, mindannyian egyenlők vagyunk”.

Agramunt (Spanyolország) [...] Azok, akik katalán, galíciai vagy baszk nemzetről beszéltek, téves fogalmakat használnak. Ezek a régiók történelmileg sosem voltak nemzetként elismerve. Nem kell elfogadnunk a történelem módosítását. [...] Spanyolország több mint ötszáz évnyi történetre tekinthet vissza, és erre büszkéek lehetünk. Bolondság lenne újranyitni néhány veszélyes vitát. A spanyol alkotmány a spanyol nemzetet határozza meg egyedülként az ország területén, és nincs más, a spanyoltól különböző nemzet. [...] Mr. Puig kijelentése nem egyezik meg a spanyol alkotmánnyal. Spanyolországban adott ugyan a helyi autonómiák rendszere, de a decentralizációt nem szabad összekeverni a nemzeti sokféleségekkel. Néhány szónok itt kitért a romániai magyarokra vagy az ukrainai moldávokra. Ez mind rendben van, de ennél tovább sem a raportörnek, sem az Európa Tanácsnak nem kell továbbmennie.

Frunda György válasza Tkac úr felvetéseire: azért keressük néhány tradicionális kifejezés megújításának a lehetőségét, mert Európa változik. Tizenöt évvel ezelőtt még volt egy hideg háborúnk. Romániában, hasonlóan az egykori Csehszlovákiához, az asszimiláció nyílt politikai cél volt. Harcoltunk ez ellen. Románia, Csehszlovákia, Magyarország, a Szovjetunió a Varsói Szerződéshez tartozott. Franciaország, Hollandia és a többiek: a NATO-hoz. Most mindannyian együtt vagyunk. A második világháború után tíz évvel a román történészek még azt mondták, hogy a magyarok vagy a csehek örök ellenségek maradnak. Most rájöttünk, hogy nincs

igazi háború köztünk, és hogy ugyanabba a csapatba tartozunk. Megváltozott a gondolkodásmódunk. Az emberi jogok és a politikai gyakorlat is változik. Ez az, amit szeretnék. Nem szeretném, ha nemzet és a nemzeti kisebbségek között bármiféle ellentét volna. A toleráns, nem xenofób és barátságos megközelítés híve vagyok. Schneider úr felvetésére, miszerint a nemzetek nem örökkévalók, változók az őket alkotó egyénektől függően.

Vannak barátaim és szomszédaim, akiknek a szülei és nagyszülei magyarok voltak, ők pedig most azt mondják, hogy románok. Talán Magyarországon is vannak egykori románok, csehek, szlovákok és szerbek, akik most magyaroknak vallják magukat. Miért? Mert érdekükben áll. Rövid jelentésem segíteni szeretne az embereknek, hogy ne kelljen így dönteniük. Hogy osztozhasanak a kultúrában és a nemzeti identitásban. Ezért választottam jelentésem mottójául Renan szavait: „A nemzet mindennapos népszavazás.”

Legendre úr azt kérdezte tőlem, hogy mi a nemzeti kisebbség? A tradicionális nemzeti kisebbségek tagjai azok az emberek, akik egy számbelileg kisebb közösséghez tartoznak, különböző nyelvet beszélnek, különbözik a kultúrájuk, eltérő tradícióik vannak, és gyakran eltérő vallásúak. Ilyenek a romániai vagy a szlovákiai magyarok, a lengyelországi németek stb.

Mr. Chope-nak: nem szeretnék most végigmenni a Brit Nemzetközösség történelmén azért, hogy válaszoljak arra, miért is vannak a bangladesi, indiai és pakisztáni emberek most Londonban. Egyértelmű, hogy nincs közük a nemzeti kisebbségek identitásához és a skót, ír vagy angol identitáshoz. A jelentésnek ehhez semmi köze. Különbség van a tradicionális kisebbségek és a bevándorlók között. Azért jönnek az emberek az országainkba, mert szegények, és mert azt remélik, hogy jobb életkörülmények között élnek majd. Persze hogy egyéni jogokat kell biztosítani a számukra, de nem rendelkezhetnek azokkal a közösségi jogokkal, mint a tradicionális nemzeti kisebbségek. Azok a kisebbségek, amelyek évszázadok óta abban az országban élnek, és használják az anyanyelvüket. Nem lehet azt elvárni a román közigazgatástól, hogy kínaiul is beszéljen. De elvárható, hogy a románok, magyarok és ukránok használhassák a saját nyelvüket. És ez az a toleráns megközelítés, amellyel élnünk kell.